Şarkiyatçı bir metnin geri çevirilerinde güç ilişkileri ve "Makbul Garb" temsilini yakalama mücadelesi

Safiye Gül AVCI SOLMAZ[1]

APA: Avcı Solmaz, S. G. (2020). Şarkiyatçı bir metnin geri çevirilerinde güç ilişkileri ve "Makbul Garb" temsilini yakalama mücadelesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (19), 813-832. DOI: 10.29000/rumelide.752846.

Öz

Çevibilimde "kültürel dönüş"le (cultural turn) birlikte, çeviri süreçlerinde işleyen güç ilişkileri sorgulanmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda yürütülen araştırmalarda, güç ilişkileri farklı kavramlar ve farklı yöntemler ışığında incelenmiştir. Bu çalışma da, Georgina Adelaide Müller tarafından kaleme alınan *Letters from Constantinople (1897)* adlı eserin Türkçedeki çevirilerini "kökensiz/metinsiz geri çeviri" bağlamında ele almakta ve Phrae Chittiphalangsri'nin (2014) ortaya attığı "iç-dış çelişkisi" (inside-outside paradox) ve "sanallık" (virtuality)/ "sanallaştırma" (virtualisation) kavramlarını kullanarak, bu geri çevirilerdeki güç ilişkilerinin izini sürmektedir. Eser, ilk defa "1001 Temel Eser Tercüman" dizisi kapsamında *İstanbul'dan Mektuplar* (1978) adıyla Afife Buğra tarafından çevrilmiştir. Dergâh Yayınları daha sonra eseri *On Dokuzuncu Asır Biterken İstanbul'un Saltanatlı Günleri* (2010) (Çev. Hamdiye Betül Kara) başlığıyla yayınlamış; Şehir Yayınları ise, Tercüman tarafından yayınlanan çeviriyi değiştirmeden, ancak çeşitli "yan metinler" (paratexts) (Genette, 1997) ekleyerek 2010 yılında yeniden basmıştır. Çalışmada, çeşitli "yan metinler" aracılığıyla, çeviri eyleyicilerinin Şarkiyatçı bir metnin beraberinde getirdiği güç ilişkileriyle nasıl çatışma yaşadığı, bu çatışmayı aşmak için ne tür yollara başvurduğu ve "Makbul Garb" temsilini yakalamak için kendi aralarında nasıl mücadele ettiği irdelenmektedir.

Anahtar kelimeler: Kökensiz/ metinsiz geri çeviri, İç-dış çelişkisi, sanallık/ sanallaştırma, güç ilişkileri

Power relations in the back translations of an Orientalist text and the struggle to hold the representation of the "Approved Occident"

Abstract

The power relations in translation process have been questioned starting from the "cultural turn" in Translation Studies. By far, these relations have been analysed through different concepts and methods by the research which has been conducted in this respect. In a similar vein, this study focuses on the Turkish translations of *Letters from Constantinople* (1897) by Georgina Adelaide Müller within the context of "rootless/textless back translation" and traces the power relations in these back translations by using the concepts of "inside-outside paradox" and "virtuality/virtualisation" put forward by Phrae Chittiphalangsri (2014). The source text was first translated by Afife Buğra under the title of *İstanbul'dan Mektuplar* (1978) (*"Letters from İstanbul")* as a part of the book series called "1001 Temel Eser" (1001 Fundamental Books) published by the newspaper, Tercüman . Later on, Dergâh Publishing retranslated and published the book under the title of *On Dokuzuncu Asır Biterken İstanbul'un Saltanatlı Günleri* (2010) *("The Splendid Days of*

[1] Öğr. Gör., Siirt Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Mütercim Tercümanlık (İngilizce) (Siirt-Türkiye), safiyegulavci@gmail.com, 0000-0003-4551-2029 [Makale kayıt tarihi: 09.03.2020-kabul tarihi: 20.06.2020; DOI: 10.29000/rumelide.752846]

İstanbul When the Nineteenth Century Comes to an End") (transl. Hamdiye Betül Kara). Within the same year, Şehir Publishing republished the same translation of Tercüman only by adding some "paratexts" (Genette, 1997). Bringing all three into focus, the study examines how the translation agents come into conflict with the power relations brought along with an Orientalist text, what kinds of strategies they adopt to overcome this conflict and how they compete with each other to have the right to represent the "Approved Occident" by analyzing the "paratextual" elements.

Keywords: Rootless/ textless back translation, inside-outside paradox, virtuality/ virtualisation, power relations

1. Giriş

Bu çalışmanın amacı, Şarkiyatçı[2] metinlerin geri çevirilerinde ortaya çıktığı düşünülen *ideolojik çatışmayı* ve söz konusu eserlerin yeniden çevirilerinde çeviri eyleyicileri arasında yaşandığı öngörülen *mücadeleyi* güç ilişkileri bağlamında irdelemektir.

Çalışmanın çıkış noktasını, Phrae Chittiphalangsri'nin "On the Virtuality of Translation in Orientalism" (2014) adlı makalesinde ele aldığı "iç-dış çelişkisi" (inside/outside paradox) ve "sanallık" (virtuality)/ "sanallaştırma" (virtualization) kavramları oluşturmaktadır. İrdelemede, Georgina Adelaide Müller'in *Letters from Constantinople* (1897) adlı eserinin Türkiye'deki çevirileri "yan metinler" (paratexts) (Genette, 1997) aracılığıyla ele alınacaktır.

2. Kavramsal çerçeve

2.1. Kökensiz/ metinsiz geri çeviri

"Kökensiz geri çeviri" (rootless back translation) ve "yabancı dil yaratımı" (foreign language creation) kavramları ilk defa 2009'da Hongyin Wang tarafından ortaya atılmıştır (Guo, 2017, 1355). "Yabancı dil yaratımı", Çin kültürüyle ilgili İngilizcede yazılmış eserlere gönderme yapar; "kökensiz geri çeviri" ise bu eserlerin Çinceye çevrilmesi anlamına gelir (Guo'dan Wang, 1355). "Bu türden bir çeviri dilsel anlamdan çok kültürel anlamda bir dönüşü ifade eder ve bu nedenle 'kökensiz geri çeviri' olarak adlandırılır, yani orijinal bir metinden kaynağını almayan bir geri çeviri." (Tu ve Li'den Wang, 2017, 2). Çinceye ve Çin kültürüne ait öğelerin başka bir dilde yazılmasıyla yaratılan bu yabancı dil, çeviri yoluyla aslına geri döndürülmüş olur.

Wang, daha sonra, 2015'te "kökensiz geri çeviri" yerine "metinsiz geri çeviri" (textless back translation) terimini kullanmayı önermiş; çünkü bu türden bir çeviride çevirmenlerin dayandığı kaynak bir metnin olmadığını, ancak çevirinin kültürel kökenini koruduğunu belirtmiştir (Tu ve Li'den Wang, 3). Başka bir deyişle, " 'metinsiz geri çeviri', çevirmenlerin yabancı dillerde yazılmış Çin temalı edebi eserleri Çinceye geri çevirmeleri ve bu çeviri metinlerini Çinli okuyuculara tekrar satmasına gönderme yapmaktadır" (Chen ve Li, 2018, 10).

[2] "Orient", "Orientalism" ve "Orientalist" kavramlarının birbirinden türemiş ideolojik/politik anlam içerimlerini korumak için, bu çalışmada, "Şark", "Şarkiyatçılık" ve "Şarkiyatçı" karşılıkları tercih edilmiştir. Edward Said *Orientalism. The Western Conceptions of the Orient* (1979) kitabında, bu kavramların karşısına, yine ideolojik/politik içerimleri barındıran "Occident" (Garb) kavramını koymuştur.

Adres
Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kayalı Kampüsü-Kırklareli/TÜRKİYE
e-posta: editor@rumelide.com

Adress
Kırklareli University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and Literature, Kayalı Campus-Kırklareli/TURKEY
e-mail: editor@rumelide.com

Ting Guo, Çin kültürünü başka bir dilde yazan yazarları üç gruba ayırır: Çin kültüründen gelen iki dilli yazarlar, hem Çin'in hem de yazdıkları dilin kültürel altyapısına sahip olanlar ve Çin kültürüyle hiçbir bağlantsı olmayan yabancı yazarlar (1354).

Tüm bu tanımlamalar göz önüne alındığında, Çin kültürü özelinde geliştirilmiş bu kavramların, başka kültürlere de uyarlanabileceğini düşünmek mümkün olabilir. Bu görüşten hareketle, Georgiana Adelaide Müller'in 19. yüzyılın sonunda İstanbul'u ziyaret etmesi üzerine kaleme aldığı ve buradaki izlenimlerini anlattığı *Letters from Constantinople* (1897) adlı eserin Türkçedeki çevirilerini "kökensiz/metinsiz geri çeviri"[3] bağlamında ele almak mümkün olabilir. Eserin bu bağlama yerleştirilmesinin, aynı zamanda, bir sonraki başlıkta tartışılacak "iç-dış çelişkisi" ve "sanallık" kavramlarının irdelenmesi için verimli bir zemin oluşturacağı düşünülmektedir.

2.2. "İç-Dış Çelişkisi" ve "Sanallık"/ "Sanallaştırma"

Chittiphalangsri, Şarkiyatçılık ve çeviri bağlamında yürütülen güç ilişkileri tartışmalarının çoğunlukla metin düzeyindeki çeviri stratejileri üzerinden sürdürülmesini sorgulamaktadır (Krş. 2014, 51). Çeviri ve ideoloji ilişkisinin yerlileştirme ve yabancılaştırma kutuplarına sıkıştırılamayacağını ifade eden yazar, çevirmenlerin hangi stratejiyi benimsemiş olurlarsa olsunlar her durumda eleştirilebileceklerini ifade etmektedir. Yerlileştirme stratejisiyle çeviri yapan çevirmenler yerli kültürü hakimiyeti altına almakla itham edilebilirken, yabancılaştırma stratejisini benimseyenler yerli kültürü "tuhaf" ve "başka bir dünyanın üyesi" olarak göstermekle suçlanabilirler (Krş. 52).

Bu noktadan hareketle, Chittiphalangsri, Şarkiyatçı çevirilerde işleyen güç ilişkilerini anlamak için, ilk adımda, "Şarkiyatçılığın üzerine kurulduğu kuramsal zemine" ve Edward Said'den aldığı "iç-dış çelişkisi" kavramına başvurmayı önerir (Krş. 53). Doğu ve Batı karşılaşmasında yaşanan gerilim bağlamında, çeviriyi metaforik olarak ele alan Said, bu karşılaşmalarda "Şarkiyatçının ulaşılması güç nesneyi *çevirerek* ve içeriden kavrayarak" yorumlayamaya çalıştığını; ancak her durumda "Garb'ın sınırlarının ötesinde kalan Şark gibi, Şarkiyatçının da Şark'ın dışında kaldığını" ifade eder. (Krş. Chittiphalangsri'den Said, 53).

Chittiphalangsri, söz konusu iç-dış çelişkisinin temel nedenin Batı'nın politik konumu olduğunu ve Batı'nın onay verdiği Şark temsilinde arabuluculuk rolü üstlenecek Şarkiyatçılara ihtiyaç olduğunu belirtir (Krş. 53-55). Şarkiyatçılar gerek Şark'la ilgili yazdıkları eserlerde, gerekse Şark eserlerini çevirdiklerinde, kendi kültürlerinin onay verdiği mesafede durup Şark'ın kabul edilebilir bir temsilini yaratırlar. Bu sayede, okurların Şark'la doğrudan temas kurmasına gerek kalmaz, çünkü Şarkiyatçının sunduğu temsil onlar için "yeterli" olacaktır. Şark'ın temsilindeki bu yeterliliğiyse, Şarkiyatçılar "bilgiye ulaşmadaki modern ve bilimsel yaklaşımları" sayesinde elde ederler. Bir başka ifadeyle, akademik uzmanlıkları Şarkiyatçılara, Şark'ı temsil etme yetkisini vermektedir (Krş. Chittiphalangsri'den Said, 55).

Chittiphalangsri, bu aşamada, ikinci adım olarak, "yeterlilik" kavramını odak noktasına alır ve Şarkiyatçı çeviride yeterliliği neyin belirlediğini sorgular (55). İç-dış çelişkisinin gerilimini azaltan bu karmaşık yeterlilik sürecini tanımlayacak bir sözcüğün olmadığını öne sürerek, söz konusu süreci tanımlamak üzere, "sanallık" (virtuality)/ "sanallaştırma" (virtualisation) kavramını önerir (Krş. 56-57). Yazara göre, "'sanallaştırma' Şarkiyatçıların, emirlerindeki Şark metinlerini temsil ederken ya da

3 Bu kavramı Türkiye'de ilk defa ele alan çalışma için bkz. Avşaroğlu ve Karadağ, 2018.
Bu kavramı temel alan diğer çalışmalar için bkz. Baydere, 2018; Gökduman, 2018; Karadağ, 2019; Alimen, 2019; Sayın, 2019.

çevirirken aldıkları konumu haklı göstermek için kullandıkları bir mekanizmadır. Bu mekanizma, yalnızca eseri tahrif etme ya da kelimesi kelimesine çevirme tartışmalarıyla sınırlandırılamayacak daha geniş bir kültürel müzakereye özgüdür" (56).

Yazar, önerdiği bu kavramın söz konusu süreci nasıl açıkladığını göstermek için, "virtuality" (sanallık) sözcüğünün tarihsel süreç içindeki farklı ama birbiriyle bağlantılı olduğunu söylediği üç sözlük anlamına odaklanır: "potentiality" (olasılık), "virtue" (erdem/nitelik) ve "power" (güç) (57-58). Günümüzde bu sözcüğün en yaygın kullanımının, "potentiality" (olasılık) anlamıyla ilişkilendirildiğini belirten yazar, bu "olasılık" anlamının "sanal bir şeye"; *etkide geçerli ama hakiki olmayana* gönderme yaptığını ifade eder (Krş. Chittiplangsri'den Chantrell, 57) (vurgu bana ait). Chittiphalangsri, "virtuality" kavramının eski zamanlarda ayrıca virtue (nitelik/erdem) ve "power" (güç) anlamlarında da kullanıldığını vurgulayarak, bu üç anlamı içinde barındıran "virtualisation" (sanallaştırma) sürecinin, Şarkiyatçı çeviride nasıl işlediğini şöyle açıklar:

> Bir şeyin "sanal" ya da "gerçeğin" bir yansıması olarak ele alınabilmesi için, bu oluşumun kabul edilebilir bir niteliğe ya da "erdeme" sahip olduğunun onaylanması gerekir. Gerekli erdeme sahip olduğu onaylandıktan sonra, bu oluşum gerçeğin sanal temsilinde "güç" ve "olasılık" kazanır. Bu erdem, güç ve temsil döngüsü, sanallığın ne ölçüde etkili olduğunu belirlemekte önemli bir kontrol faktörü olan "yeterlilik" gözlemine maruz kalır. Şarkiyatçılık söz konusu olduğunda, yeterlilik, Şark'ın nasıl yazılacağı ya da çevrileceği konusundaki görüşlere, Şarkiyatçılığın uygun bulduğu "standardı" ya da "üslubu" yansıtan Şarkiyatçıların müdahalesine işaret eder[4] (58).

Şark'ı sanallaştırma sürecinin etkili olabilmesi için, okura *özgünün yerine geçme olasılığını* kabul ettirmesi gerekir (59) (vurgu bana ait). Tam da bu nedenden dolayı, söz konusu süreç çeviri alanında birbiriyle mücadele halinde olan söylemler de yaratır, çünkü "çeviri tercihindeki değişiklikler aslında basit bir üslup meselesinden öte, Şark'ı en iyi biçimde temsil etmek adına sürekli devam eden mücadele ve müzakerelerin sonucudur" (58). Tüm bunların sonucunda, çevirmenler Şark'ın temsilinde merkezi konuma yerleşmek için, çevirilerini ve/ya eski çevirilerin yenilerini üretirken, çalışmalarını kapsamlı bilimsel araştırmalara dayandırırlar (Krş. 58-59).

Şarkiyatçı çevirilerdeki bu çok boyutlu ve karmaşık güç ilişkilerini, sanallaştırma (virtuality)/ sanallaştırma (virtualisation) kavramı üzerinden tartışan Chittiphalangsri, son aşamadaysa, bu kavramın geri çevirilerde nasıl işlediğini açıklar. Şarkiyatçılar tarafından yazılmış/çevrilmiş eserlerin geri çevirisinde, yerli çevirmenlerin, Batılıların kurguladığı Şark temsilinden sıyrılamadıklarını iddia eder. Başka bir biçimde ifade etmek gerekirse, Batı'nın ideolojik süzgecinden, yani sanallaştırma sürecinden geçerek üretilmiş bir metni (geri) çevirmek istediklerinde, yayın piyasasının kendilerine dayattığı özgüne sadakat ilkesi nedeniyle, metin üzerinde bir değişiklik yapamazlar ve kendi kültürlerini istemedikleri bir biçimde, *sanallaştırılmış haliyle*, temsil etmek zorunda kaldıkları için Şarkiyatçı bakış açısından kurtulamazlar (Krş. 61-63) (vurgu bana ait).

Tüm bu açıklamaların ışığında, Chittiphalangsri'nin ele aldığı biçimiyle "iç-dış çelişkisi" ve bu çelişkinin nasıl çözümlendiğini açıklamak üzere önerdiği "sanallık"/ "sanallaştırma" kavramları, bu çalışmada üç boyutta irdelenecektir:

1) Şarkiyatçıların, Şark'ı yazarken ya da çevirirken yaşadığı "iç-dış çelişkisini", Türkiye'deki çeviri eyleyicileri nasıl yaşamaktadır? Başka bir ifadeyle, bu çeviri eyleyicileri kendi kültürleriyle ilgili yazılmış Şarkiyatçı bir eseri geri çevirdiğinde, yani *Garb*'la karşı karşıya kaldığında, "iç-dış çelişkisi" nasıl ortaya çıkmaktadır?

---

4 Aksi belirtilmedikçe çeviriler tarafımdan yapılmıştır.

2) Türkiye'deki çeviri eyleyicileri, söz konusu bu çelişkinin gerilimiyle başa çıkmak için "sanallaştırma" sürecini nasıl devreye sokmaktadır ve bu süreci, benimsedikleri görüşün *Makbul Garb* temsilini yakalama mücadelesinde nasıl kullanmaktadır?

3) Yazarın iddia ettiği üzere, bu eyleyiciler geri çeviride Şarkiyatçı bakış açısı karşısında edilgen bir tutum sergileyerek kendi kültürlerini istemedikleri bir biçimde mi temsil etmektedir?

3. Kaynak metin ve erek metinler hakkında

Letters from Constantinople, Georgina Adeliade Max Müller ve eşi Frederich Max Müller'in 1893 yılında İngiliz Büyükelçiği'nde sekreterlik görevi yürüten oğullarını ziyareti sırasında yazılan mektuplara dayanmaktadır. 1897 yılında, Longman, Green & Co tarafından basılan eser, toplamda 16 mektuptan oluşmaktadır. Gündelik yaşam, gezilip görülen yerler, Türk kadınları gibi çeşitli temalar üzerine kurulu mektupların – din, arkeoloji ve siyaset ile ilgili olan- dört tanesi Frederich Max Müller tarafından yazılmıştır.

Eser, ilk defa Tercüman Gazetesi'nin "1001 Temel Eser" projesi kapsamında, 1978 yılında Afife Buğra tarafından *İstanbul'dan Mektuplar* adıyla Türkçeye çevrilmiştir. Daha sonra 2010 yılında, Hamdiye Betül Kara çevirisiyle *On Dokuzuncu Asır Biterken İstanbul'un Saltanatlı Günleri* adı altında Dergâh Yayınları tarafından yayınlanmıştır. Aynı yıl içerisinde, daha sonra, Şehir Yayınları Afife Buğra'nın çevirisini yine *İstanbul'dan Mektuplar* adıyla yeniden basmıştır.

Bu çalışmada, söz konusu kaynak metnin ve çevirilerinin güç ilişkileri bağlamında ele alınmasının temelde üç nedeni vardır:

Öncelikle, Said'in, Şarkiyatçılık kavramına dair açıklamalarına bakıldığında karşımıza üç tanım çıkar: Birincisi, Şark'ı araştıran ve Şark'la ilgili bilgi üreten akademik alan; ikincisi, Doğu'yla Batı arasındaki "ontolojik ve epistemolojik ayrıma dayanan" düşünce sistemi; üçüncüsüyse Şark'ı yeniden yapılandırarak hakimiyeti altına almaya çalışan Batı düşüncesi (Krş. 2017, 12-13).

Said, birinci tanım kapsamında Şark'ı araştıran ve bu alanda yazı yazan kişileri; ikinci tanım kapsamındaysa Şark'la ilgili tanımlamalar yapan ya da gözlemler sunan "ozanları, romancıları, felsefecileri, siyaset kuramcılarını, iktisatçıları ve imparatorluk yöneticilerini" Şarkiyatçı olarak tanımlar (Krş. 12). Bu noktadan hareketle, Georgina Max Müller'in ziyareti esnasındaki deneyimlerine dayalı bir Osmanlı hayatı betimlemesi paylaştığı; Frederich Max Müller'inse Doğu felsefesi, Doğu dilleri ve dinleriyle ilgili akademik çalışmalar[5] yürüten bir bilim insanı olarak din, siyaset ve arkeoloji kapsamında dört mektuba imza attığı göz önünde bulundurulduğunda, eserin Şarkiyatçılık ekseninde ele alınması mümkün olabilir. Buradan hareketle, eser Şarkiyatçılık temeline oturtulduğunda, o zaman kaynaktan ereğe doğru işleyen güç ilişkilerinin varlığı da söz konusu olabilir.

Bunla bağlantılı olarak, eserin İstanbul'a yapılan seyahatin bir sonucu olarak ortaya çıktığı düşünüldüğünde, kaynak metni seyahatname türünde ele almak mümkün olur ki bu da metnin üretiminde işleyen güç ilişkilerinin farklı bir boyutunu akla getirebilir. Susan Bassnett'e göre (2014), seyahatname yazarları, "birinci elden deneyime" dayalı olduğunu iddia ettikleri anlatılarının "doğruluğunu kanıtlama" peşindedir, ancak seyahatnameler bir "yeniden yazım" (Lefevere, 1992) biçimi olarak özünde "manipülatif" metinlerdir (Krş. 66). Bassnett, Andre Lefevere'in güç ilişkileri

5 < https://www.britannica.com/biography/Max-Muller> Web. 27. 11. 2019.

bağlamında, metinlerin oluşturulmasında "editörün, çevirmenin, edebiyat tarihçisinin ya da biyografi yazarının" rolüne dikkat çektiği görüşüne ek olarak, seyahatname yazarlarını da bu listeye eklemeyi önerir, çünkü ona göre bu yazarlar da kendilerine kaynaklık eden seyahatlerini "bilinçli olarak manipüle edip yeniden yazar" (Krş. 77).

Bu noktadan hareketle, Bassnett ayrıca çeviri ve seyahatname arasındaki benzerlik ilişkisine değinir, çünkü her ikisinin de temelde bir "yolculuğa" dayandığını öne sürer. "Çevirmen, başka bir zamanda ve mekanda yazılmış bir metni keşfeder" ve kendine ait bu keşif yolcuğunu çeviri aracılığıyla okuyucuya geri getirir. Bu bağlamda, seyahatname yazarının da yaptığı farklı bir çeviri türüdür, çünkü seyahati sırasında deneyimlemiş olduğu olayları, "yeniden yazım" süreciyle yazılı olarak okura aktarır." (Krş. 70).

Bassnett'in yaptığı bu "yolculuk" benzetmesiyse, ilk bölümde ele alınan "metinsiz/kökensiz geri çeviri" kavramına gitmemizi mümkün kılar. Bu kavramın, bir kültürle ilgili yabancı bir dilde yazılmış eserlerin geri çevirisine gönderme yaptığı hatırlanacak olursa, söz konusu kaynak metninin yukarıda bahsedilen çevirilerini bu kapsamda ele almak uygun olabilir. Bunun yanı sıra, "metinsiz/kökensiz geri çeviriyle" ilgili yapılan tartışmalara bakıldığında, bu kavramın da beraberinde yine güç ilişkilerini getirdiği düşünülebilir.

Örneğin, Qingyin Tu ve Changbao Li, Çin kültürünü tanıtma arzusunda olan yabancı yazarların, her şeye rağmen, "tabiatlarında olan üstünlük duygusu" nedeniyle taraflı olabileceklerine dikkat çeker (Tu ve Li'den Jiang, 2017, 4). Uzaklara "seyahat etmiş" kültürün geri çevirisini "evedönüş yolculuğu" (homeward journey) olarak tanımlayan Yifeng Sun (2014) ise söz konusu geri çevirilerin "ideolojik nedenlerle" "kültürel filtre" görevi gördüğünü ifade ederek (116-117), bu defa tam tersi yönde, yani erekten kaynağa yönelmiş güç ilişkilerine gönderme yapar.

Bu kavramların ışığında, bu çalışmanın uygulamasına konu olan gerek kaynak metnin gerekse erek metinlerin çift yönlü işleyen güç ilişkileriyle sarmalandığını söylemek mümkündür. Bu noktadan hareketle, söz konusu erek metinlerin, özellikle "yan metinler" aracılığıyla mercek altına alınması, var olduğu düşünülen güç ilişkilerinin nasıl işlediğini anlamamıza yardımcı olabilir; çünkü Şehnaz Tahir Gürçağlar'ın ifade ettiği üzere erek metin incelemelerinde, "yan metinsel" öğelere başvurmak "metinlerin sessiz kaldığı bazı noktalar hakkında ilginç bilgiler" sağlayabilir (2002, 59).

"Yan metinler", bir metni kitap sınırları içerisinde çevreleyen, "çevre metinler"den (peritext) ve/ya metnin dışına uzanan "metin dışı" (epitext) öğelerden oluşur (Tahir Gürçağlar'dan Genette, 2011, 113). Urpa Kovala'nın belirttiği gibi çeviriler okuyucuya ulaşmadan önce çeşitli yollarla "filtrelenebilir" (1996, 119) ve bu nokta da çoğu zaman metinden önce okuyucuyu karşılayan "yan metinsel" öğeler, üstlendikleri "arabuluculuk rolüyle" söz konusu eserlerin alımlanmasına etki eder (Kovala, 120; Tahir Gürçağlar, 2002, 59; 2011, 113). Tüm bunların yanı sıra, "yan metinler", aynı zamanda bir çevirinin ortaya çıkmasında/yayınlanmasında rol oynayan editör, yayıncı gibi farklı çeviri eyleyicilerini de ortaya çıkarır (Tahir Gürçağlar, 2011, 115).

Tüm bu tartışmalardan hareketle, bu çalışma kapsamında ele alınacak üç uygulama nesnesinde var olduğu düşünülen güç ilişkilerini irdelemek üzere yola çıkıldığında, söz konusu metinlerde çevirmenlerin "yan metinsel" anlamda sessizlik içinde oldukları; önsöz, not, dipnot, ek ve "metin dışı"na taşan öğelerde editör, yayıncı ve yayına hazırlayan gibi farklı çeviri eyleyicilerinin ön plana çıktığı görülmektedir.

Tercüman tarafından yayınlanan çeviride, biri, bu proje kapsamında yayınlanan tüm kitaplarda bulunan Kemal Ilıcak'a, diğeri eseri yayına hazırlayan Orhan Fuat Köprülü'ye ait olmak üzere toplamda iki adet ön söz bulunmaktadır. Ön sözlerin yanı sıra, Köprülü tarafından metnin sonuna eklenmiş otuz sekiz adet not vardır. Köprülü, ayrıca, Türkçeye çevrilmeden önce söz konusu eseri *Türk Kültürü* dergisinde 1968 yılında yayınlanan bir makalesinde gündeme getirmektedir.

Dergâh Yayınları kaynak metni "Batının Gözüyle Türkler" dizisi kapsamında Türkçeye aktarmış ve "Dergâh Yayınları" imzasıyla hazırlanan bir ön söz eşliğinde yayınlamıştır. Metinde, iki adet çevirmen notu ve söz konusu dizinin editörü Işıl Erverdi tarafından eklenmiş yirmi beş adet dipnot bulunmaktadır.

Şehir Yayınları ise, Tercüman tarafından yayınlanmış Afife Buğra çevirisini yeniden basarak, eseri "Seyahat Kitaplığı" dizisi kapsamında ele almıştır. Söz konusu üründe, Tercüman nüshasında yer alan Orhan Fuat Köprülü'ye ait ön sözün ve notların aynen korunduğu görülmektedir. Bunlara ek olarak, metinde dizinin editörü Fatma Zehra Beyaz tarafından yazılmış bir ön söz ve yine kendisi tarafından hazırlanmış on dokuz adet dipnot bulunmaktadır. Ön söz ve dipnotların yanı sıra, erek metne, özgün metinde yer alan on iki adet fotoğraf eklenmiştir. Ayrıca metnin ekler bölümünde, Max Müller çiftinin ziyaretini konu edinen haberlere yer vermiş dönemin gazetelerinden Tercüman-ı Hakikat'in ilgili bölümleri ve transkripsiyonları bulunmaktadır. Son olarak, yine aynı bölümde, New York Times gazetesi tarafından 1897 yılında özgün metinle ilgili kaleme alınmış bir makaleye ve çevirisine (Çev. Ayşe Handan Konar) yer verilmiştir. Tüm bunların dışında, internet üzerinde yayınlamış, söz konusu eseri ve yayınlanma sürecini ele alan bir haber bulunmaktadır.

4. Uygulama

4.1. *Letters from Constantinople*'un geri çevirilerinde "İç-Dış Çelişkisi"

4.1.1. Yayıncılar hakkında art alan bilgisi

Daha önce de ifade edildiği gibi, kaynak metni Türkçeye aktaran ilk yayıncı, Tercüman Gazetesi'dir. Kemal Ilıcak yönetimindeki gazetenin geçmişi, Türkiye'nin ilk özel gazetesi olan Tercüman-ı Ahval'a (1860) dayanmaktadır[6]. Bu tarihten itibaren, Ilıcak'ın ortakları arasına katıldığı 1961 yılına kadar, gazete farklı yönetimlerle yayın hayatını sürdürmüştür. Ilıcak'ın yönetime ortak olmasıyla birlikte, gazetenin bir fikir gazetesi haline dönüştüğü söylenmektedir (agy.). Yaşanan maddi sıkıntılar nedeniyle, 1990 yılında tüm hakları başka bir yayın grubuna devredilen gazete, daha sonra iki farklı yönetim tarafından yayınlanmaya devam eder. "Dünden Bugüne Tercüman" adıyla gazeteyi devam ettirenler Ilıcak'ın oğlu Mehmet Ali Ilıcak ve eşi Nazlı Ilıcak'tır. "Tercüman misyonunu temsil eden görüşün yalnızca Ilıcak ailesinde mevcut olduğunu" belirten Mehmet Ali Ilıcak, Tercüman'ın bir "felsefe gazetesi" olduğunu ve "sol görüşü temsil edemeyeceğini" dile getirmiştir. Nazlı Ilıcak ise Tercüman'ın "muhafazakâr, liberal, demokrat" bir kimlikle yayınlandığını ifade etmiştir (agy.).

Bu görüşler temelinde yayın hayatını devam ettirmiş Tercüman Gazetesi'nin, "1001 Temel Eser" dizisiyse Adalet Partisi hükümetinin Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 1960'lı yıllarda başlatılan "Bin Temel Eser" projesine dayanmaktadır (Özbalcı, 2011, 129-134). Proje kapsamında ilk kitap 1969 yılında piyasaya sürülmüş ve siyasetteki gelişmeler nedeniyle hükümetin istifa ettiği 1971 yılına kadar toplamda altmışaltı kitap yayınlanmıştır (133). Projenin yarım kalması üzerine, Kemal Ilıcak 1972

6 <http://www.hulyayalim.com/dunden-bugune-tercuman-ile-gozcu-gazetesi-ve-kapatilma-nedenleri/> Web. 15.11.2019.

yılında “Tercüman 1001 Temel Eser” adıyla söz konusu projeyi sürdürme kararı almış ve bu kapsamda 70’li yılların sonlarına kadar yüz elli civarında kitap yayınlatmıştır (134). Söz konusu eserlerin hepsinde yer alan Kemal Ilıcak imzalı ön sözde şu görüşlere yer yerilmiştir:

> Sevinçle karşılayıp, ümitle alkışladığımız "1000 Temel Eser" serisi, Millî Eğitim Bakanlığınca durdurulunca, bugüne kadar yayınlanan 66 esere yüzlerce ek yapmayı düşündük ve "Tercüman 1001 Temel Eser" dizisini yayınlamaya karar verdik, "1000 Temel Eser" serisini hazırlayan çok değerli bilginler heyetini, yeni üyelerle genişlettik. Ayrıca 200 ilim adamımızdan yardım vaadi aldık. Tercüman'ın yayın hayatındaki geniş imkânlarını 1001 Temel Eser için daha da güçlendirdik. Artık karşınıza gururla, cesaretle çıkmamız, eserlerimizi gözlere ve gönüllere sergilememiz zamanı gelmiş bulunuyor. Millî değer ve mânâda her kitap ve her yazar bu serimizde yerini bulacak, hiç bir art düşünce ile değerli değersiz, değersiz de değerli gibi ortaya konmayacaktır. Çünkü esas gaye bin yıllık tarihimizin temelini, mayasını gözler önüne sermek, onları lâyık oldukları yere oturtmaktır. Bu bakımdan 1001 Temel Eser'den maddî hiç bir kâr beklemiyoruz. Kârımız sadece gurur, iftihar, hizmet zevki olacaktır (Müller, 1978).

Kaynak metni 2010 yılında yeniden çevirerek yayınlayan Dergâh Yayınları’nın geçmişiyse, 1966 yılında yayınlanan Hareket Dergisi ve Hareket Yayınları’na dayanmaktadır[7]. Ezel Erverdi’nin öncülük ettiği bu girişimin temel amacı, Nurettin Topçu’nun fikirlerini daha geniş bir okuyucu kitlesine ulaştırmaktır. Bu noktadan hareketle, ilerleyen yıllarda Türkiye’nin farklı şehirlerinde “Dergâh Kitabevleri” açılmış ve 1976 yılında da Dergâh Yayınları kurulmuştur (agy.).

Dergâh Yayınları’nın, fikirlerini temsil edip yaşatmayı amaçladığı Nurettin Topçu’dan kısaca bahsetmek gerekirse, Topçu “ahlak felsefecisi ve mütefekkir” olarak tanımlanmaktadır[8]. Yurt dışında eğitim alıp, “isyan ahlakı fikri” çerçevesinde doktora tezi yazan Topçu’nun fikirleri, “coğrafya olarak Anadolu’yu, tarih ve kültür olarak Selçuklu-Osmanlı tecrübesini merkeze alan, buradan en geniş ve belirleyici daire olarak İslâm’a ve özellikle tasavvufa intikal eden, Batı dünyasına ve insanlık tecrübesine uzanan bütüncül bir düşünce dünyası” olarak tanımlanmaktadır (agy.). Bu noktadan hareketle, Dergâh Yayınları da yayın politikasını şu şekilde ifade etmektedir:

> Dergâh Yayınları; edebiyat, çağdaş Türk düşüncesi, çağdaş İslâm düşüncesi, tasavvuf, felsefe, tarih, sanat ve sosyal bilimlerin diğer alanlarına öncelik vererek Türk düşünce hayatının köklerine ulaşma, Türkiye’nin kendine has kuvvet ve değerlerinin peşine düşme çabasındadır. Türkiye’de üretilen edebî ve fikrî çabanın kalitesini yükseltmek, üretilenlerin bu topraklarla ilgisini daha sahici kılmak, Dergâh Yayınları'nın genel politikasıdır (“Hakkımızda”).

Son olarak, Afife Buğra’nın çevirisini, çeşitli “yan metinler” ekleyerek, yeniden basan Şehir Yayınları’na bakıldığında, söz konusu yayın kuruluşunun İşaret Yayınları’na bağlı olarak yayın hayatını sürdürdüğü görülmektedir. 1987 yılında kurulan yayınevi, sloganını “Düşünen bir topluma…” olarak belirlemiş ve internet sitesinde yer alan bilgide, çalışmalarını “Kur’anî İlimler ve tarih sahası” ekseninde devam ettirdiğini ifade etmiştir[9].

4. 1. 2. Ön sözlerde “İç-dış Çelişkisi”nin izlerini sürmek

“Kavramsal Çerçeve” bölümünde ele alınan “iç-dış çelişkisi”ne geri dönecek olursak, Chittiphalangsri’nin Said’in fikirlerine dayandırarak tartıştığı bu kavram, Şarkiyatçıların Doğu-Batı karşılaşmasında Şark’ı “içten kavramaya” çalışırken Şark’ın “dışında kalma”larına gönderme yapar. Bu çelişkinin sonucunda, Şarkiyatçılar bir gerilim yaşar; bu gerilimin temelinde ise Batı’nın ideolojik duruşu yatar (53-55). Bu tanımdan hareketle, bu çalışmada Şarkiyatçılık eksenine oturtulan kaynak

7 < https://www.dergâh.com.tr/hakkimizda> Web. 15.11.2019.
8 <https://www.islamveihsan.com/nurettin-topcu-kimdir.html> Web. 15.11.2019.
9 <https://www.isaretyayinlari.com.tr/hakkimizda-pg2.html> Web. 15.11.2019.

metnin geri çevirilerinde "iç-dış çelişkisi"nin tersi yönde ortaya çıktığı düşünülmektedir. Bir önceki başlıkta art alan bilgisi paylaşılan yayıncıların profili göz önüne alındığında, hepsinin *milli görüşten yola çıkan muhafazakâr bir çizgiye* sahip oldukları; bunun doğrultusunda da benimsedikleri görüşün Batı'yı tam anlamıyla kucaklamaya engel olduğu iddia edilebilir (vurgu bana ait).

Söz konusu çevirilerin "yan metinlerinde" varlığını hissettirdiği düşülen "iç-dış çelişkisi"nin izlerini özellikle ön sözlerden yola çıkarak örneklendirmek mümkün olabilir. "1001 Temel Eser Tercüman" nüshasında, Orhan Fuat Köprülü tarafından yazılan "Kitap ve Yazarı Hakkında Birkaç Söz" başlığı altında şu ifadelere yer verilmektedir:

> [...] Kocası gibi kendisinin de aydın bir insan ve uzağı iyi gören bir müşahit olduğu açıkça görülen Mrs. Max Müller, İstanbul'un turistler için de emsalsiz bir şehir olduğunu ısrarla belirtmiştir. Türk kadınları ve onların yaşayış tarzları hakkında da Mrs. Müller sağlam görüşler ileri sürmüştür. Kocası Mr. F. Müller ise, Osmanlı Devletinin kolay yutulacak bir lokma olmadığını, II. Abdülhamid'in geliştirmekte olduğu maarif sisteminin ileride meyvesini vereceğine, *birçoklarının iddialarının aksine, müslümanlığın terakkiye mâni bir din olmadığına* kesin bir şekilde inanmaktadır. *Birçok doğru hükümlerin yanında kitapta, birtakım ındî görüşlere yer verilmiş olmasını tabii karşılamak icap eder*. (Müller, 1978, 7-8) (italik vurgular bana ait).

Dergâh Yayınları'nın nüshasında yer alan ön sözdeyse, şu görüşler paylaşılmaktadır:

> [...] Alman asıllı İngiliz filoloğu ve *oryantalisti* Max Müller, Hindoloji çalışmaları ve dinler tarihi disiplinlerinin kurucularından biridir. *İngiliz sömürgecilik ve emperyalizm faaliyetlerinin kendi akademik çalışmalarına sağladığı maddi-manevi desteği sıklıkla vurgulamakta beis görmeyen* Müller, eski Türkçe metinleri Çince ve Sanskritçe metinlerle mukayese eden ilk kişidir aynı zamanda. Kullandığı mukayese *yöntemindeki çıkış noktası ise hiç şüphesiz çalışmaya konu olan 'kültürün' egzotik, öteki, yabancı ve içinde bulunduğu dünyanın da 'vahşi dünya' olduğu ön kabulüne dayanır*. Askeri ve ekonomik her türlü dış tehdidin yanı sıra, 'kültürel' manada da *her nevi tehlikeye açık olan güçsüz Osmanlı İmparatorluğu'nun Müller için ne denli bereketli bir memba olduğu tartışmasız bir gerçek*. [...] Mektupların en ayırt edici özelliği, o dönemde Batı'da ve Batılılarda ekseriyetle görülen 'Abdülhamit düşmanlığının' bu çifte kesinlikle tezahür etmemiş olması. Bilakis kendileri, Sultan'ın sağlık, eğitim ve kültür alanlarında ne kadar önemli adımlar attığını ve 'kadın meselesine' karşı ne denli hassas olduğunu her fırsatta vurguluyorlar. (Müller, 2010a,5-6) (italik vurgular bana ait).

Şehir Yayınları'nda, Orhan Fuat Köprülü'nün kaleme aldığı ön sözün yanı sıra, "Başlarken, Seyahatnamelere Dair" başlığı altında başka bir ön söz paylaşan editör Fatma Zehra Beyaz da ilgili yazının, seyahatnamelerin popülerliğini tartıştığı bölümünde şu fikirleri dile getirmektedir:

> [...] Elbette bunun altında yatan pek çok sebep vardır. Bunlar arasında *Batı'da; Cemil Meriç'in ifadesiyle "sömürgeciliğin keşif kolu olan Oryantalizm"in palazlanmaya başlamasıyla Doğu'nun mercek altına alınması,* Doğu'nun ise özgüveni kaybederek kendisine örnek olarak seçtiği Batı'yla yakınlaşma isteği ilk sırada zikredilecek sebepler arasındadır. [...] *Ayrıca bütün sübjektifliğine rağmen*, seyahatnameler döneminin anlayışlarını, [...] açıklaması bakımından da dikkate değerdir. [...] Osmanlı'nın bir Batılı aynasındaki yansımalarından oluşan eserin ayırıcı özelliği, döneminin adeta sari hastalığı olan Abdülhamid düşmanlığına yakalanmamış olmasıdır. Yazarın, olaylara olabildiğince tarafsız ve objektif bir şekilde yaklaşmaya çalışması da, eserin değerini arttıran hususlardandır. (Müller, 2010b, 10) (italik vurgular bana ait).

Yukarıda paylaşılan örnekler göz önünde bulundurulduğunda, üç çeviri eyleyicisinin de özgün metin yazar(lar)ının temsil ettiği Batı ideolojisiyle çatışma içinde olduğunu görmek mümkündür. Üç örnekte de bir taraftan Şarkiyatçı bakış eleştirilirken bir taraftan yazar(lar)ın *kısmi* tarafsızlığı vurgulanarak, olumlu yönleri ön plana çıkarılmaktadır. Yani denilebilir ki, "bir taraftan Batı'yı kavramaya çalışıp, bir taraftan Batı'nın dışında" kalmaktadırlar.

Paylaşılan örneklerde, aynı zamanda söz konusu çeviri eyleyicilerinin Şarkiyatçılık karşısında takındıkları tutumun referans noktalarına göndermeler bulmak mümkündür. Öncelikle, Türkoloji ve tarih alanındaki çalışmalarıyla tanınan Orhan Fuat Köprülü'nün (Köprülü, 2006) yine tarih alanındaki çalışmalarıyla bilinen babası Mehmed Fuat Köprülü'nün düşüncelerini temel aldığı söylenebilir. M. Köprülü, Şarkiyatçılığın sanayi devrimi ve sömürgecilik ile birlikte daha da hızlandığını vurgulayan akademisyenlerden biri olmuştur (Çoruk, 2007, 195). Ayrıca, O. Köprülü'nün Frederich Max Müller üzerinden, "müslümanlık terakkiye mânidir" fikrine karşı takındığı tutumun kökenlerinin Fransız düşünür Ernest Renan'ın "İslam ve Bilim" başlıklı konferansta ortaya attığı düşünceye ve bu düşünceye karşı olarak, Namık Kemal'in 1884 yılında yazdığı *Renan Müdafaanamesi*'ne dayandığı düşünülebilir (194-195).

Benzer bir biçimde, Dergâh Yayınları'nın, Frederich Max Müller'in akademik çalışmalarını tanıtırken, aynı zamanda eleştirdiği bölümde kullandığı " [...] mukayese yöntemindeki çıkış noktası ise hiç şüphesiz çalışmaya konu olan 'kültürün' egzotik, öteki, yabancı ve içinde bulunduğu dünyanın da 'vahşi dünya' olduğu ön kabulüne dayanır" ifadeleri, Said'in eserinde dile getirdiği görüşleri akla getirmektedir.

Orhan Fuat Köprülü'nün ön sözünü olduğu gibi yayınlayan Şehir Yayınları ise, Şarkiyatçılık karşısında aldığı konumda, hem Köprülü'nün yanında durmuş hem de Fatma Zehra Beyaz'ın eklemiş olduğu yazıyla bunu daha da net hale getirmiştir. Beyaz seyahatnamelerin revaçta olmasının nedenlerini tartıştığı bölümde, " [...] Bunlar arasında Batı'da; Cemil Meriç'in ifadesiyle 'sömürgeciliğin keşif kolu olan oryantalizm'in[10] palazlanmaya başlamasıyla Doğu'nun mercek altına alınması" görüşünü ortaya atmıştır. Bu gönderme, Beyaz'ın, Şarkiyatçılık karşısında hem Said'in hem de Meriç'in tutumunu benimsediğini düşündürmektedir. Daha Türkçeye çevrilmeden önce Said'in kitabıyla ilgili değerlendirme yapan Meriç, *Türk Edebiyatı* dergisinde yayınlanan makalesinde (1982), Şarkiyatçı çalışmaların tamamıyla kötü niyetli olarak değerlendirilmemesi gerektiğini ama Said'in düşüncelerinin de Şarkiyatçılık karşında önemli bir çıkış noktası olduğunu vurgulamıştır (Çoruk, 197).

Tüm bu tartışmaların ışığında, gerek benimsedikleri görüşe gerekse Şarkiyatçılık karşısında takındıkları tutuma ve yaşadıkları çatışmaya rağmen, söz konusu eyleyicilerin neden bu türden eserleri yayınlamak istedikleri sorulabilir. Bu soruya, "metinsiz/kökensiz geri çeviri" etrafında yapılan tartışmalardan yola çıkarak yanıt bulmak mümkün olabilir. Örneğin, Sun, Çin kültürüyle ilgili İngilizcede yazılmış eserlere karşı Çin'de bir ilgi uyandığını ve bunun temelinde de "Amerika'daki Çin deneyimini öğrenme arzusundan ve Çin'in Batılı okurlara nasıl yansıtıldığı konusundaki meraktan doğan popüler bir talep" olduğunu ifade eder (114). Guo ise, geri çeviri bağlamında yapılan çalışmaların, "Çin kültürünün farklı ve egzotik bir açıdan anlaşılmasına, tarihin restore edilmesine, kayıp kültürel hazinelerin bulunmasına ve bunların yanı sıra Çin kültürünün tanıtımındaki yanlış anlaşılmaların bulunmasına yardım ettiğini ve geri çevirinin, kaybolmuş ya da unutulmuş tarihi materyallerin geri döndürülmesine ve Çin kültürünün zenginleştirilmesine katkı sağladığını" ifade eder (1355).

---

10 Cemil Meriç'in bu özgün tanımı, Said'in kitabının Türkçeye yapılan ilk çevirisine alt başlık olarak eklenmiştir. Nezih Uzel tarafından yapılan çeviri, *Oryantalizm. Sömürgeciliğin Keşif Kolu* başlığıyla, Pınar Yayınları tarafından 1982 yılında yayınlanmıştır. Pınar Yayınları, daha sonra aynı başlıkla 1989 yılında bu defa Selahattin Ayaz'ın çevirisini piyasaya sürmüştür. 1999 yılında ise, Metis Yayınları Berna Ülner'in çevirisini özgün metnin başlığını koruyarak, *Şarkiyatçılık. Batı'nın Şark Anlayışları* başlığıyla yayınlamıştır.
Söz konusu çevirilerle ilgili yapılan bir çalışma için bkz. Karadağ, 2004.

Bu görüşlere paralel olarak, Türkiye bağlamında benzer düşünceleri yine söz konusu çevirilerin gerek "çevre metinlerinde" gerekse "metin dışı" öğelerinde bulmak mümkündür. "Kayıp tarihi materyal" arayışı ve Türk kültürüyle ilgili "yanlış algıların" düzeltilmesi vurgusu üç çeviri eyleyicisi tarafından da ortaya konulmuştur. Söz konusu amaç doğrultusunda dikkate değer çalışmalar yürütmüş olan Orhan Fuat Köprülü'nün düşünceleri bu anlamda önemli ipuçları vermektedir. Köprülü, *Letters from Constantinople* Türkçeye çevrilmeden on yıl önce, 1968'te "Osmanlı Tarihi ile Alakalı İngilizce Kitap ve Risaleler Hakkında Bazı Notlar 1." başlıklı makalesinde söz konusu eseri gündeme getirmiştir (Köprülü, 2006, 75-92). Türk kültürü ve Türk tarihi ile ilgili yabancı kaynaklara büyük önem veren Köprülü, "[g]erek aktüel meselelerimiz için gerek Türklükle alakalı çeşitli konular için yabancı dillerde çıkan yayınları büyük bir dikkat ve hassasiyetle takip etmek mecburiyetindeyiz. Ancak bu suretle, hem hakkımızda çıkan yanlış bilgileri düzeltmek, hem de çeşitli sahalarda yapılan araştırmalardan zamanında haberdar olmak imkanını bulabiliriz." ifadelerini kullanmıştır (138). Benzer bir biçimde, Köprülü, Tercüman tarafından yayınlanan çevirinin ön sözüne şu cümlelerle başlamıştır:

> Gerek tarih ve kültürümüz gerek çeşitli sosyal meselelerimiz için büyük bir ehemmiyet taşıyan, yabancı dillerde yazılmış pek çok eser bugüne kadar tarihçilerimiz için bile meçhul kalmıştır. [...] Biz fırsat buldukça bu türlü çalışmaların "1001 Temel Eser" serisi içinde dilimize çevrilmesi suretiyle, geniş aydın çevrelerine olduğu kadar bu sahanın mütehassıslarına da yardımcı olmağa çalışacağız. [...] Bu türlü yabancı kitaplardan birçoğu âdeta bir yazma eser kadar nâdir ve elde edilmesi o nispette güçtür. (Müller, 1978, 7).

Dergâh yayınları, "Batının Gözüyle Türkler" dizisini tanıttığı internet sitesinde[11], " [...] Yazarların meslekleri, kullandıkları dil ve Türkler hakkındaki görüşleri gibi hususlarda hiçbir sınırlama getirmediğimiz ve metinleri olduğu gibi yayınladığımız dizinin esası [...]'çeşitlilik' üzerine kurulu. [...] En önemli ortak özellikleri ise her birinin yayınlandığı devirde, çok merak edilen ve hükmedilecek Türklere dair 'algı' oluşturmuş olması." ifadelerini kullanmaktadır. Ayrıca kitabın ön sözünde, eserle ilgili olarak "Batı'nın gözüyle bakabilmemizi, görebilmemizi sağlayacak bir çalışma" (6) görüşlerini dile getirmektedir. Bu alıntılardan yola çıkıldığında, yayınevinin hem Türk tarihiyle ilgili "çeşitli" fikirleri gün ışığına çıkarma hem de söz konusu eserlerin Batı dünyasında çizmiş olduğu Türk imajını ortaya koyma amacında olduğu söylenebilir.

Şehir Yayınları'nda Fatma Zehra Beyaz tarafından yazılan ön sözde de benzer amaçları görmek mümkündür:

> [E]debi bir tür olarak kabul görmeye başlaması, tarih metodolojisinde yararlanılacak kaynaklar arasında zikredilmesi ve sosyolojik hadiselerin izahında başvurulması, seyahatnamelere önem kazandıran nedenler arasındadır. Ayrıca [...] seyahatnameler döneminin anlayışlarını, ilmi ve kültürel seviyesini, hayat tarzını, iktisadi ve sosyolojik durumunu açıklaması bakımından da dikkate değerdir. Günümüzde ise seyahatnameler, eskisine nazaran daha fazla öneme haizdir. Çünkü küreselleşme adı altında dünya aynileşmekte ve yerli unsurlar hızla yok olup gitmektedir. Bugünün dünyasından çekilmeye başlayan değerlerin, dünün seyyahlarının kaleminden okumak, hiç şüphesiz ki yaşadığımız dünyayı daha iyi anlamlandırmamızı sağlamaktadır. Bunların dışında, günümüz dünyasında iyice karmaşıklaşan siyasi ilişkilerin ipuçları da yine seyahatnamelerin içerisinde gizli olabilmektedir. Eser, Sultan II. Abdülhamid'e, 19. Yüzyıl İstanbul'una ve dönemin siyasi atmosferine dair önemli veriler ihtiva etmektedir. (Müller, 2010b, 10).

Özetlemek gerekirse, gerek benimsedikleri görüş gerekse Şarkiyatçılık karşısında takındıkları tutum nedeniyle, çeviri eyleyicilerinin söz konusu kaynak metinle karşılaşmalarında "iç-dış çelişkisi" yaşadığı söylenebilir. Ancak, bu çatışmaya rağmen, kayıp tarihi bilgilerin peşine düşmek, Köprülü'nün

[11] <https://www.dergâh.com.tr/kitap/batinin-gozuyle-turkler> Web. 15.11.2019.

ifadesiyle “yanlışları düzeltmek”, siyasi ilişkilerin geçmişteki izini sürmek ve Batı dünyasındaki Türk imajına yönelik merak gibi nedenlerle söz konusu eseri yayınlamayı tercih etmektedirler.

5. “İç-Dış Çelişkisi”ni aşmak

5.1. “Sanallık”/ “Sanallaştırma”

Hatırlanacak olursa, Chittiphalangsri, Şarkiyatçıların Batı ideolojisinden kaynaklı yaşadıkları “iç-dış çelişkisi”ni aşmak için, yine Batı ideolojisinin kabul ettiği ve onayladığı bir biçimde Şark’ı temsil etmek durumunda kaldıklarını belirtmektedir. Bunu gerçekleştirebilmek içinse, Şarkiyatçılar, çalışmalarında onaylanmış Şark temsilini oluştururken, “sanallık”/ “sanallaştırma” sürecini devreye sokmaktadırlar. Basit bir biçimde ifade etmek gerekirse, “sanallık”/ “sanallaştırma”, Şark’ı olduğu gibi temsil etmek yerine, onu Batı’nın *filtresinden* geçirerek yansıtmaya gönderme yapar (vurgu bana ait). Batı’nın onayladığı “sanal gerçekliği” yakalamak ve bunu okuyucuya kabul ettirmek için, Şarkiyatçılar yarattıkları temsili, sahip oldukları “niteliklere”, yani araştırmalarına dayandırır; bu yolla da Şark’ın “olası”, “sanal” temsilini gerçekleştirmek için “güç” kazanmış olurlar (Krş. 56-59).

Çalışma kapsamında ele alınan üç erek üründe, “sanallaştırma” sürecinin, tersi yönde, yani *Makbul Garb* temsilini yakalamada nasıl işlediğini irdelemek için, yine çeşitli “yan metinsel” öğelerden yararlanmak faydalı olacaktır.

Öncelikle, benimsedikleri görüşün onay vereceği Garb temsilinde “güç” kazanmak için, çeviri eyleyicilerinin ne türden bir “niteliğe” dayandıklarına bakılacak olursa, Tercüman Gazetesi’nin söz konusu çalışmasını Orhan Fuat Köprülü’nün akademik kimliğiyle ve yaptığı çalışmalarla temellendirdiği söylenebilir. Bir önceki bölümde belirtildiği gibi, Orhan Fuat Köprülü, Max Müller’in eserini yaptığı akademik çalışmayla gündeme getiren ilk kişidir. Ayrıca, ön sözün sonuna “Indiana Ünv. Osmanlı Tarihi eski Assosc. Profesörü” imzasının atılması, söz konusu akademik vurguyu güçlendirmiştir. Şehir Yayınları’nın, Tercüman tarafından yayınlanan Afife Buğra çevirisini olduğu gibi almasının yanı sıra, söz konusu nüshaya Köprülü’nün de ön sözünü dahil etmesi, bu açıdan değerlendirildiğinde bilinçli alınmış bir karar olarak yorumlanabilir. Köprülü’nün çalışmasını referans olarak göstermenin yanı sıra, çevirinin sonuna, arşiv taramaları sonucunda ulaştıkları yerli ve yabancı gazete nüshalarını eklemeleri “nitelik” kazanmak için atılmış stratejik bir karar olarak düşünülebilir. Bu çerçevede, Dergâh Yayınları’na bakıldığında ise, basılı metinde konuyla alakalı olarak herhangi bir vurgu yapmadıkları görülmüştür; ancak “Batının Gözüyle Türkler” dizisini tanıttıkları internet sayfalarında, dizinin fikir babasının İsmail Kara olduğunu belirtmektedirler (“Batının”). Kara’nın öz yaşam öyküsü incelendiğinde, Siyaset Bilimi alanında doktora yaptığı; “çağdaş Türk düşüncesi ve çağdaş İslam düşüncesi” ekseninde “Osmanlı-Türk düşünce tarihi, din-modernleşme ve din-siyaset ilişkileri” üzerine araştırmalar yürüttüğü görülmektedir[12].

Çeviri eyleyicilerinin, Şarkiyatçı bakış açısını “filtreleme” stratejileri incelendiğinde, çeşitli yollara başvurdukları söylenebilir. Çeviri metinlerin başlıklarından yola çıkılacak olursa, Tercüman’ın ve dolasıyla Şehir Yayınları’nın, özgün metnin başlığında yer alan ve Batı dünyasından kökenini alan “Konstantiniye” (Constantinople) yerine, Osmanlı İmparatorluğu’nun şehri almasıyla kullanılmaya başlanan “İstanbul” adını tercih etmesi ilk adımda uygulanan “kültürel filtre” olarak değerlendirmeye alınabilir. Bu konuda, Dergâh Yayınları’nın daha radikal denebilecek bir kararla, başlığı *On Dokuzuncu Asır Biterken İstanbul’un Saltanatlı Günleri* şeklinde bütünüyle değiştirdiği görülmektedir. Kendi

12 <https://www.dergâh.com.tr/yazarlar/ismail-kara> Web. 15.11.2019.

ifadeleriyle özgün metnin yazıldığı dönemde "[a]skeri ve ekonomik her türlü dış tehdidin yanı sıra, 'kültürel' manada da her nevi tehlikeye açık olan güçsüz Osmanlı İmparatorluğu" (Mülller, 2010a, 5) algısını, bu başlıkla tersine çevirmek istedikleri düşülebilir[13].

İkinci olarak, çeviri ürünlerinin kapak tasarımlarına[14] bakıldığında, Tercüman'ın nüshasında cami siluetleri görülmektedir. Dergâh Yayınları, başlığın "On Dokuzuncu Asır Biterken" kısmını küçük puntolarla, "İstanbul'un Saltanatlı Günleri" kısmınıysa büyük puntolarla yazarak okuyucunun odaklanmasını istediği ifadeye vurgu yapmıştır. Başlığın altında, Osmanlı Sarayı'ndaki bir yemek salonunu görkemli avizeler, şamdanlar ve çeşitli aksesuarlar eşliğinde betimleyen bir resme yer verilmiştir. Şehir Yayınları ise, daha sade, Osmanlı motifi olarak nitelendirilebilecek desenlere yer verdiği bir tasarımı tercih etmiştir.

Tercüman'ın ve Şehir Yayınları'nın yayınladığı çeviride yer alan notlarda/dipnotlarda, "kültürel filtrelemenin" diğer örneklerine rastlamak mümkündür. Tercüman'ın çevirisini yayına hazırlayan Orhan Köprülü çeviri metnin sonuna otuz sekiz adet not düşmüştür. Bu notların bazıları, eserde geçen yerleri, kişileri, tarihi olayları ve yazar tarafından Fransızca/Latince olarak verilmiş ifadeleri açıklamak ve okuyucuya bilgi vermek üzere paylaşılmıştır. Bazılarıysa, yazarın görüşlerini eleştirmek, bir yabancı olarak yanlış verdiği bilgileri düzeltmek ve bir anlamda okuyucu uyarmak üzere oluşturulmuştur. Şehir Yayınları, bu otuz sekiz notu dipnot şeklinde metne yerleştirmesinin yanı sıra, editörün ayrıca hazırlamış olduğu on dokuz dipnotu metne eklemiştir. Bu dipnotlara bakıldığında, bunlarda da hem açıklama/bilgi verme hem de yazarı eleştirme amaçlarının varlığı söz konusudur. Aşağıdaki tabloda, "kültürel filtreleme" işlevi gördüğü düşünülen bazı örneklere yer verilmiştir.

Tablo 1

Dipnot/Not Düşülen Cümle/Bölüm	Dipnot/Not
1) "Hükümdarlar ne düşünür bilmem ama şayet Boğaz'da bir altın köprü kurulsa, yani eski günlere dönme imkanı sağlansa, kaç kişinin buna karşı çıkacağını bilemem. Akıncı bir ruh taşıyan bu insanlar zannederim hala onun özlemi içindeler. At sırtında olmak, Selamlık dairesinin ipekli yastıkları üstündekinden daha ziyade onları mesut eder. Ama o zaman Suriye, Mısır ve Ermenilere ne olur tahmin etmek güç." (1978, 25; 2010b, 27).	"Mrs.Max Müller'in bu görüşüne katılmak mümkün değildir." (O. F. K.)
2) "Peygamber" başlıklı bölüm (1978, 53-61; 2010b, 50-56).	"Bir Hıristiyan olan yazarın "Peygamber" bölümünde ileri sürdüğü görüşler tamamiyle ındî olup, bir müslüman için hiçbir mâna ifade etmemektedir." (O. F. K.)
3) "Bu şehzadelerden biri, padişahın diğer zevcesinden olan Şehzade Medmed'dir. Hürrem'in türlü yalan ve desiseleri ile tahrik edilen ve gazaba gelen padişah bu oğlunu boğdurtmuş." (1978, 69; 2010b, 62).	"Hürrem Sultan'ın boğdurulmasında âmil olduğu şehzade, eceliyle ölen Mehmed değil, şehzâde Mustafa'dır." (O. F. K.)
4) "Kurban, Hz. İshak için kesiliyordu." (2010b, 85).	" Yazarın verdiği bu yanlış bilgi, hadiseyi, Batılı bir gözlemci olarak değerlendirmesine bağlanmalıdır." (Ed. N.)

13 Söz konusu değişikliğin arkasında yatan olası bir başka nedene, bir sonraki bölümde ayrıca değinilecektir.
14 Bkz. Ekler

5) "Afrika ise her çirkinlik derecesindeki kadın ve erkeğini buraya yollamıştı." (2010b, 24).	"Afrikalıların, bir Avrupalının nazarındaki kıymetini tayin etmek için, Mr. Müller'in bu satırları oldukça manidar." (Ed. N.)

Dergâh Yayınları'nın yayınladığı nüshaya da, ikisi çevirmene ait olmak üzere toplamda yirmi yedi adet dipnot eklenmiştir. Tamamına yakınının editör tarafından hazırlandığı dipnotlar incelendiğinde, bunların yalnızca açıklama/bilgilendirme amacıyla paylaşıldığı; Tercüman'ın ve Şehir Yayınları'nın müdahale etme ihtiyacı hissettiği görüşlere ilişkin hiçbir not eklenmediği görülmektedir. Dergâh Yayınları'nın "kültürel filtreleme" anlamında diğer yayıncılardan farklı bir strateji benimsediği söylenebilir. Öncelikle, eserin yer aldığı dizi hatırlandığında, "Batının Gözüyle Türkler" adının tercih edilmesinin aynı işlevi gördüğü düşünülebilir. Dizinin tanıtımında, "Türkler hakkındaki görüşler gibi hususlarda hiçbir sınırlama getirmediklerini ve metinleri olduğu gibi yayınladıklarını" ("Batının") vurgulayan yayınevi, ön sözde de esere yönelik "Batı'nın gözüyle bakabilmemizi, görebilmemizi sağlayacak bir çalışma" (2010a, 6) ifadesini kullanmaktadır. Denilebilir ki, yayınevi gerek diziye verdiği adla gerekse ön sözde bunu açımlayan bir görüşle, okuyucuyu eseri nasıl okuması gerektiği konusunda yönlendirmekte, *bizden olmayan bir yabancının* kitabını okudukları konusunda daha en başından uyarı vermektedir.

Bu noktaya kadar yapılan değerlendirmelere ek olarak, bir önceki bölümde "iç-dış çatışmasını" saptamak üzere ön sözlerden alınan örneklerin de, "kültürel filtrelemede" etkili bir rol üstlendiğini söylemek mümkün olabilir, çünkü söz konusu örneklerde çeviri eyleyicileri hem Şarkiyatçı bakış karşısındaki konumlarını ortaya koymuş hem de bu konumlanma üzerinden okuyucuya mesaj vermeye çalışmışlardır.

5.2. "Makbul Garb" temsilini yakalama mücadelesi

"İç-dış çelişkisi"ni aşmak için devreye sokulan "sanallaştırma" süreci, aynı zamanda, beraberinde birbiriyle mücadele halinde olan söylemler getirir. Başka bir biçimde ifade etmek gerekirse, temsil alanında "güç" kazanmak için, çevirmenlerin/çeviri eyleyicilerinin yalnızca benimsedikleri ideolojinin taleplerini yerine getirmeleri yeterli değildir; aynı zamanda bu "gücü" ellerinde tutmaya devam edebilmek için, aynı amaç doğrultusunda çaba gösteren diğerleriyle de mücadele etmeleri gerekir (Krş. Chittiplangsri, 58-59).

Bu çalışma kapsamında yapılan incelemelerde, benzer mücadelenin söz konusu çeviri eyleyicileri arasında da var olduğu görülmektedir. Kaynak metnin ilk defa 1978'te Tercüman tarafından yayınlamasının ardından, aynı metin 2010'da iki farklı yayınevi tarafından tekrar gündeme getirilmiştir. Dergâh Yayınları eseri yeniden çevirerek (Çev. Hamdiye Betül Kara) piyasaya sürerken; Şehir Yayınları, Tercüman'ın yayınladığı Afife Buğra çevirisini sadece imla düzeyinde elden geçirip (2010b, 11), metne on dokuz adet dipnot ekleyerek yeniden basmıştır. Dergâh Yayınları'nın basım tarihi 2010 Mayıs olarak görülürken, Şehir Yayınları söz konusu nüshada ay bilgisi paylaşmamıştır; ancak aşağıda paylaşılacak veriler doğrultusunda Dergâh Yayınları çevirisinin daha önce piyasaya sürüldüğü anlaşılmaktadır.

Kaisa Koskinen ve Outi Paloposki, yeniden çevirilerde her zaman kendinden önce gelene karşı geliştirilen bir duruş olduğunu ifade eder (2015, 25). Kronolojik sıralama ve ortaya koydukları duruş dikkate alındığında, Dergâh Yayınları'nın Tercüman'la; Şehir Yayınları'nın ise Dergâh'la bir mücadele içerisinde olduğu görülmektedir.

Dergâh Yayınları, yayınladıkları çevirinin ön sözünde eserin ilk defa Türkçeye çevrildiğini iddia etmektedir (2010a, 6). Bu doğrultuda, bir önceki bölümde, "kültürel filtreleme" işleviyle ilişkili olabileceği düşünülen başlık değişikliğinin, "taktiksel bir seçim" (Kovola, 1996, 125) sonucunda tasarlandığı düşünülebilir. Söz konusu durumu değerlendirmek açısından, Cecilia Alvstad ve Alexandra Assis Rosa'nın (2015) yeniden çeviriyle ilgili görüşlerine başvurmak, bu noktada faydalı olacaktır. Alvstad ve Rosa, yeniden çevirilerin ya "açık" (overt) ya da "örtük" (covert) olarak okuyucuya sunulduğunu; başka bir deyişle, bu çevirilerde, ya önceki çevirilerin varlığının ortaya konduğunu ya da bu bilginin "iste(me)yerek" göz ardı edildiğini belirtmektedir (Krş. 9; 16). Bu tanımlamadan hareketle, Dergâh Yayınları'nın ortaya koyduğu yeniden çeviriyi "örtük" olarak piyasaya sürdüğü görülmektedir. Metin düzeyinde yapılan karşılaştırmada, bütünüyle yeni bir çevirinin üretilmiş olduğu ve çeviride tamamen farklı bir stratejinin benimsendiği saptanmıştır:

Tablo 2

Kaynak Metin	**Tercüman/ Şehir Yayınları**	**Dergâh Yayınları**
"We see the bright colours of their dresses, but of their faces little is seen beyond the dark eyes shining out from between the folds of their faces transparent veils. These dark eyes are generally the best part of an Oriental face **and a closer examination through the transparent veil usually brings disappointment.**Turkish,Persian, Greek and Circassian women ..." (1897, 12-13).	"[B]u beyaz, kırmızı, mavi, yeşil ve mor renkli kıyafetlere bürünmüş kadınların, şeffaf peçeleri arkasında parlayan siyah gözlerinden başka bir şey görmek mümkün değildi. Bu siyah gözler umumiyetle Şark kadının en büyük güzelliğini teşkil eder. **(yok)** Türk, İran, Yunan ve Çerkes kadınları ..." (1978, 21; 2010b, 24).	"Kıyafetlerinde canlı renkler, örneğin beyaz, kırmızı, mavi, yeşil ve morlar görülüyor; ama yüzlerinin yalnızca küçük bir kısmı, o da şeffaf yüz örtüleri arkasından siyah parlak gözleri seçilebiliyor. Bu siyah gözler Doğulu yüzün genelde en güzel kısmıdır, **ama şeffaf peçe arasından daha dikkatli bakılırsa insan genelde hayal kırıklığına uğrayabilir.** Türk, İranlı, Yunan ve Çerkez kadınlar..." (2010a, 18-19).
"Now and then one can catch a glimpse of what is going on inside, particularly in the Selamlik, or the rooms occupied by the men. Of the ladies behind the lattice-work one can only say –**Ut spectent veniunt**, but seldom, if ever, **Veniunt spectentur ut ipsae**." (1897, 20-21).	"Bazen adamların oturduğu odaların veya Selâmlık kısmının içini şöyle bir nebze görebiliyorduk fakat Harem kısmını katiyen. **(yok)**"[15] (1978, 26)	"Bazen içeride özellikle de *selamlık*ta yahut erkeklerin bulunduğu odalarda neler olduğunu görebilirsiniz. Kafesli pencerelerin ardındaki hanımlara gelince, tek söyleyebileceğimiz, ***Ut spectent veniunt,*** ama eğer nadirattan bir şey olursa*,* ***veniunt spectentur ut ipsae'***dir (2010a, 24). Dipnot: "Ut spectent veniunt, veniunt spectentur ut ipsae". (Görmeye gelirler, görülmeye gelirler) (Ovidius) Ed. N.
"[...} probably they never do, though their religion prescribes one complete and **four** partial ablutions every day." (1897, 13).	"Belki hiç çıkarmıyorlar ama dinlerinde her gün **beş** defa abdest alma mecburiyeti var." (1978, 21; 2010b 25).	"[M]uhtemelen hiç üstlerini değiştirmiyorlar, dinleri her gün bir kez baştan aşağı, **dört** kez de kısmi olarak abdest almalarını emretmesine rağmen." (2010a, 19).
"**Mohammadens** are no doubt ..."	"**Müslümanlar** şüphesiz ..." (1978,	"**Muhammediler** şüphesiz ..."

15 Fatma Zehra Beyaz, ön sözde Afife Buğra'nın çevirisinde değişiklik yapılmadığını ifade etmiş olsa da, Şehir Yayınları tarafından yayınlanan çeviride söz konusu cümleye şu şekilde yer verilmiş ve sayfa sonuna da dipnot eklemiştir:
"Bazen adamların oturduğu odaların veya Selamlık kısmının içini şöyle bir nebze görebiliyorduk, fakat Harem kısmına dair söyleyebileceğimiz tek şey, 'Ut spectent veniunt' belki çok nadiren de 'Veniunt spectentur ut ipsae'dir."
"Dipnot: "Ut spectent veniunt, veniunt spectentur ut ipsae" Ovidius'un "Aşk Sanatı" adlı kitabında geçmekte olup "Görünmeye gelirler (görünürler), görülmeye gelirler (kendilerini gösterirler)" manasına gelmektedir." (2010b; 28).

(1897, 61).	53; 2010b, 50)	(2010a, 50)
"The wise words ascribed to **Mohammad**, …" (1897, 62).	"**Hz. Muhammed'e** atfedilen şu zeki sözler: …" (1978, 55; 2010b, 52).	"**Muhammed'e** atfedilen şu bilgece sözler…" (2010a, 51).

Sonuç olarak, söz konusu iddiayı "isteyerek" mi yoksa "istemeden" mi ileri sürdükleri bilinmese de[16], yukarıda bazı örnekleri paylaşılan çeviri farklılıkları da göz önüne alındığında, Dergâh Yayınları'nın her durumda ilk çeviri karşısında "cepheleşen" (confrontational) (Alvstad ve Rosa, 10) ve dolasıyla mücadeleye dayalı bir duruş benimsediği söylenebilir. Ayrıca metin düzeyinde ele alınan bu örnekler, bir önceki bölümde dipnotlar aracılığıyla saptanmaya çalışan "kültürel filtreleme" verileriyle paralellik göstermektedir. Tercüman'ın piyasaya sürdüğü çeviride yayına hazırlayan tarafından gerçekleştirilen filtrelemenin, metin düzeyinde çevirmen tarafından da yapıldığı görülmektedir. Dergâh Yayınları'nın dipnotlarda benimsediği stratejiyi de, benzer bir biçimde, yine çevirmen metne yansıtmış ve hiçbir müdahalede bulunmamıştır. Buradan hareketle, çeviri eyleyicilerinin "temsil gücünü" elde etmek için farklı stratejiler belirlediği ve bu stratejiler doğrultusunda çevirmenlerin de yönlendirildiği düşünülebilir.

Şehir ve Dergâh yayınları arasında var olduğu düşünülen mücadeleye gelinecek olursa, bir internet sitesi üzerinde verilen haberde buna yönelik önemli ipuçlarına rastlamak mümkündür[17]. Yayınevinin piyasaya sürdüğü eseri konu edinen tanıtımda, kitabın editörü Fatma Zehra Beyaz ile de bir söyleşi yapılmıştır. Beyaz, kitabın ön sözündekine benzer olarak (2010b, 11), Seyahat Kitaplığı dizisini oluşturmak için hazırlıklara başladıklarında, kaynak metne ve Afife Buğra'nın çevirisine rastladıklarını, mevcut çeviriyi beğendikleri için de kaynak metni yeniden çevirmek yerine Buğra'nın çevirisini yeniden yayınlamaya karar verdiklerini anlatmaktadır. Kanunen gereken prosedürleri uyguladıktan sonra, eseri yayına hazırlamaya başladıklarını belirten Beyaz, bu süreçte Dergâh Yayınları'nın çeviri nüshasıyla karşılaştıklarını ifade etmektedir ("Dünya").

"Dergâh'taki sorunlu baskı!" alt başlığıyla yer alan bölümde, Beyaz, söz konusu çeviriyi incelediğinde hem başlığın değiştirilmiş olmasından hem "çeviriyi ilk defa yayınlama iddiasından" hem de "çevirideki bazı yanlışlardan" rahatsız olduğu için "daha iyisini ortaya koymak adına" Afife Buğra çevirisini yeniden yayınlama konusunda çalışmalarını devam ettirdiğini dile getirmiştir ("Dünya") (vurgu bana ait).

Beyaz'ın süreçle ilgili paylaştığı bilgiler, birtakım soruları akla getirmektedir. Öncelikle, Afife Buğra çevirisi üzerinde değişiklik yapılmadan, söz konusu çalışmanın aynen basılmasının nedeni çevirinin iyi niteliğiyle açıklanmış; Hamdiye Betül Kara çevirisi ise "sorunlu" olmakla suçlanmıştır. Yukarıdaki tabloda paylaşılan çeviri örneklerine ve metin düzeyinde yapılan diğer karşılaştırmalara bakıldığında, Dergâh Yayınları'nın yayınladığı çeviride bir *yanlışlığa* rastlanmamıştır. Hatta Buğra tarafından yapılan eksiltmeler/ düzeltmeler düşünüldüğünde –bunların filtreleme amacıyla yapıldığı anlaşılsa bile- söz konusu çevirinin bu türden bir suçlamaya maruz kalma olasılığı daha yüksek olabilir. Dolayısıyla, "ilk defa yayınlama iddiası" ve başlığın değiştirilmiş olması dışında, Beyaz'ın "sorunlu"dan

[16] Konuyla ilgili olarak görüşlerine başvurmak için, Dergâh Yayınları'na elektronik posta gönderilmiş; ancak herhangi bir geri dönüt alınamamıştır.

[17] < https://www.dunyabizim.com/kitap/muller-e-gelmeden-neler-var-h5411.html> Web. 16.11.2019.

kastının ne olduğu net olarak anlaşılmamaktadır[18]. Ancak, sürecin işleyişi ve piyasaya sürülen ürün göz önüne alındığında, bazı çıkarımlarda bulunmak mümkün olabilir.

Öncelikle, internet üzerinde yer alan haberde, Seyahat Kitaplığı dizisinin temel amacı, "seyyahların aynasına düşen Osmanlı siluetini günümüze aksettirmek" olarak belirtilmiş ("Dünya"). Bu türden eserlerin geçmişte kaleme alındığı, bu nedenle yeni eserlere ulaşmanın güçleşebileceği ve çoğunun zaten daha önce çevrilerek yayınlanmış olabileceği varsayılırsa, söz konusu amacı gerçekleştirmek büyük oranda yayınlanmış çevirilere başvurmayı gerektirecektir. Böyle bir durumda da, yayıncı ya "önceki çevirilerin profilini/çizgisini" benimseyecek ya da bu çevirilerle "cepheleşmeyi" tercih edecektir (Alvstad ve Rosa, 10). Şehir Yayınları'nın durumunda, piyasaya sürülmüş iki çeviri örneği vardır. Bunlardan birisi, yazıldığı dönem itibariyle eski bir dille kaleme alınmış ilk çeviri; ikincisiyse günümüz diline daha yakın ve farklı bir stratejiyle üretilmiş yeni bir çeviri. Bu koşullarda altında, gerek Afife Buğra'ya ilk çevirmen hakkını teslim etmek için gerekse Tercüman'ın benimsediği çeviri stratejilerini kendine yakın bulduğu için ya da belki de her iki nedenden ötürü, Beyaz'ın yeni bir çeviri üretmek yerine, ilk çeviriyle bütünleşen "açık" (overt) bir yeniden basımı ve bu çeviri üzerinden de ikinci çeviriyle "cepheleşmeyi"/ mücadele etmeyi tercih ettiği söylenebilir.

Bu mücadele doğrultusunda, kaynak metnin ve dolayısıyla Makbul Garb'ın temsilinde (son yayıncı olarak) güç kazanmak için, editörün Dergâh Yayınları'na karşı böyle bir söylem geliştirdiği düşünülebilir. Ayrıca, ilk çevirinin olduğu gibi yayınlandığı göz önüne alınırsa, söz konusu çevirinin başına ek bir ön söz, içine özgün metinden alınmış fotoğraflar, sonuna da yerli ve yabancı gazetelerden nüshalar yerleştirilerek, yayıncının farklılığı ortaya konmak istenmiş olabilir.

6. Sonuç gözlemleri

Chittiphalangsri, "On the Virtuality of Translation in Orientalism" (2014) adlı makalesinde, Şarkiyatçıların Şark'ı yazarken ve Şark'la ilgili eserleri çevirirken, Batı ideolojisinden dolayı "iç-dış çelişkisi" yaşadığını ve bu çelişkiyi aşmak içinse Şark'ı "sanallaştırma" sürecinden yararlandıklarını ifade etmektedir. Chittiphalangsri'nin ortaya koyduğu kavramları temel alan bu çalışma da, "iç-dış çelişkisi" ve "sanallaştırma" kavramlarını tam tersi yönde, yani Şarkiyatçı bir metnin (geri) çevirilerinde işleyen güç ilişkilerini anlamak üzere ele almıştır. Chittiphalangsri, ayrıca çeviride güç ilişkilerini anlamak için metin düzeyinin ve çeviri stratejilerinin ötesine geçen bir incelemeyi önermektedir (Krş. 51-52). Bu doğrultuda, bu çalışmada incelenen çeviri ürünleri, "yan metinsel" öğeler aracılığıyla irdelenmiştir.

Ele alınan çevirilerde işleyen güç ilişkilerini anlamak üzere yapılan irdelemede, çevirmen dışındaki editör, yayına hazırlayan gibi çeviri eyleyicilerinin "yan metinsel" öğelerde aktif bir rol üstlendiği gözlemlenmiştir. Çeviri eyleyicilerinin, benimsedikleri görüşün karşısında duran, ama kendi kültürlerini anlatan bir metni geri çevirirken "iç-dış çelişkisi" yaşadığı; bu çelişkiyi aşmak içinse "sanallaştırma" sürecinden yararlanarak çeşitli "filtrelemeler" yaptığı görülmüştür. Kaynak metinle birlikte gelen Şarkiyatçı bakış açısının tersine çevrildiği ve Garb'ın "sanallaştırıldığı" bu süreçte, söz konusu filtrelemelerin, başlık ve kapak tasarımlarıyla başladığı, ön sözlerde kendini açıkça ortaya koyduğu gözlemlenmiştir. Tahir Gürçağlar'ın, üçüncü kişiler tarafından yazılan ön sözlerle ilişkili

[18] Beyaz'ın, Afife Buğra çevirisini dil açısından güncellemek yerine neden olduğu gibi yayınlamayı tercih ettiğini sormak ve Dergâh Yayınları'nın çevirisiyle ilgili görüşlerini netleştirmek için, kendisine ulaşılmaya çalışılmış; ancak bir sonuç elde edilememiştir.

olarak dile getirdiği "çeviri metni dışsal kültürel ve ideolojik ağlarla bağdaştırma amacı" (2013, 95), bu çalışmada ele alınan üç erek metinde de karşımıza çıkmıştır.

Kapak, başlık ve ön sözlerin yanı sıra, not/ dipnot gibi diğer "yan metinsel" öğelere bakıldığında, Tercüman ve Şehir Yayınları'nın bu düzeylerde de "filtreleme" uyguladığı görülmüştür. "Yan metinler"in incelenmesinden elde edilen verileri desteklemek amacıyla yapılan çeviri metin incelemesinde, Tercüman ve Şehir Yayınları'nın yerlileştirme stratejisiyle "filtreleme" yapmaya devam ettiği tespit edilmiştir. Dergâh Yayınları'nın ortaya koyduğu çeviri ürünündeyse, ne dipnot ne de metin düzeyinde bu türden örneklere rastlanmıştır. Ancak Dergâh Yayınları'nın bu tercihinin Ayşe Banu Karadağ'ın ifade ettiği gibi, bilinçli yani ideolojik olarak benimsenmiş olabileceği düşünülmektedir (Krş. 2019, 53). Buradaki çeviri eyleyicileri, "'kültür sözcülüğü' görevinde kaynak metindeki 'yabancı'yı bilerek isteyerek olduğu gibi aktarmayı" tercih etmiş; "gerçek özgünü bilmediklerinden değil, hatta daha iyi bildiklerini" (53) göstermek için okuyucuya metni tüm yabancılığıyla sunmayı seçmişlerdir.

İrdelenen üç çeviri ürününün çeviri eyleyicileri, böylelikle, "iç-dış çelişkisi"ni aşmak için özellikle "yan metinsel" öğeleri kullanarak Şarkiyatçı bakışı tersine çevirip, kendi kültürlerini "eve getirmiştir"; ancak bir taraftan da ortaya koydukları çeviri ürünüyle "Makbul Garb" temsilinde "gücü" ellerinde bulundurmak için birbiriyle mücadele etmiştir. Dergâh Yayınları, ön sözde kaynak metni ilk defa çevirdiğini iddia ederek, Tercüman'ın yayınlamış olduğu çeviriyle "cepheleşmiş" ve başlığı bütünüyle değiştirerek çevirisini "örtük" olarak piyasaya sürmüştür. Şehir Yayınları ise, yeni bir çeviri üretmek yerine, ilk çeviriyle bütünleşen "açık" bir yeniden basımı tercih etmiş; metin dışına taşan bir söyleşi aracılığıyla da Dergâh Yayınları ile "cepheleşen" bir söylem geliştirmiştir.

Bu değerlendirmeler ışığında, Chittiphalangsri'nin ortaya koymuş olduğu "iç-dış çelişkisi" ve "sanallaştırma" kavramlarının sadece Şarkiyatçı metinlerin üretiminde değil tam tersi yönde de devreye girdiği görülmüştür. Elde edilen veriler, kaynaktan ereğe doğru işleyen güç ilişkilerinin, erek metin üretiminde kaynak metne doğru yöneltildiğini göstermektedir. Bu da, çeviri eyleyicilerinin Şarkiyatçı bakış karşısında edilgen bir tutum sergilemediklerini; özellikle yan metinler aracılığıyla bu bakış açısıyla etkili bir biçimde mücadele ettikleri ortaya koymaktadır.

Kaynakça

Alimen, N. (2019). Batı'nın Doğu Çevirisi Olarak Oryantalizm ve Oryantalist Metinlerin Türkçeye Çevirileri. Seda Taş (Ed.), *Çeviribilimde Araştırmalar* (ss. 59-92). İstanbul: Hiperlink Yayınları.

Alvstad, C. ve Rosa, A. R. (2015). Voice in Retranslation: An Overview and Some Trends. *Target*. 27 (1), 3-24.

Avşaroğlu, M. ve Karadağ, A. B. (2018). Tarihsel Romanların (Geri) Çevirileri Üzerine Betimleyici Bir Çalışma. *V. Yıldız Sosyal Bilimler Kongresi*. Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul. 13 Aralık 2018. Sözlü Bildiri.

Basnett, S. (2004). Travelling and Translating. *Journal of Post-Colonial Writing*. 40 (2), 66-76.

Baydere, M. (2018). Geri Çevirilerde Çevirmenin İzini Sürmek. Seda Taş (Ed.), *Çeviribilimde Güncel Tartışmalardan Kavramsal Sorgulamalara* (ss. 317-346). İstanbul: Hiperlink Yayınları.

Chen, L. ve Li, C. (2018). A Study on Textless Back Translation of China Boy From Acculturation Perspective. *Studies in Literature and Language*. 14 (2), 10-18.

Chittiphalangsri, P. (2014). On Virtuality of Translation in Orientalism. *Translation Studies*. 7(2), 50-65.

Çoruk, A. Ş. (2007). Oryantalizm Üzerine Notlar. *Sosyal Bilimler Dergisi*. 9(2), 193-203.

Genette, G. (1997). *Paratexts: Thresholds of Interpretation* (J. E. Lewin, Çev.). Cambridge: Cambridge University Press. PDF.

Gökduman, U. C. (2018). 'Yabancı Dil Yaratımı' ve 'Kökensiz Geri Çeviri' Kavramları üzerinden Bir Çeviriyi Okumak. Seda Taş (Ed.), *Çeviribilimde Güncel Tartışmalardan Kavramsal Sorgulamalara* (ss.347-376). İstanbul: Hiperlink Yayınları.

Guo, T. (2017). On Foreign Language Creation and Rootless Back Translation – A Case Study of Snow Flower and the Secret Fan. *Journal of Literature and Art Studies*. 7(10), 1354-1364.

Karadağ, A. B. (2019). Çeviri Yoluyla Geçmiş, Şimdi ve Gelecek Arasında Köprüler Kurmak. Seda Taş (Ed.), *Çeviribilimde Araştırmalar* (ss. 31-58). İstanbul: Hiperlink Yayınları.

Karadağ, A. B. (2004). Edebiyat ve Kültür Dizgesinde Çeviri ve Çevirmenin Edindi(rildiği) Farklı İdedolojik Roller. *Uluslararası Çeviri Sempozyomu*. 11-12 Ekim, 2004. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 275-288.

Koskinen, K. Ve Paloposki, O. (2015). The Voice of the First Translator in Retranslation. Cecilia Alvstad ve Alexandra Assis Rosa (ed.), *Voices in Retranslation*. *Target*. 27 (1), 25-39.

Kovola, U. (1996). Translations, Paratextual Mediation and Ideological Closure. *Target*. 8(1), 119-147.

Köprülü, O. (2006). *Makaleler*. Bilgehan Atsız Gökdağ (Haz.). Ankara: Akçağ Yayınları.

Lefevere, A. (1992). *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame*. Londra ve New York: Routledge.

Müller, G. A. (1897). *Letters From Constantinople*. Londra ve New York: Longman, Green & Co..

Müller, G. A. (1978). *İstanbul'dan Mektuplar* (A. Buğra, Çev.). İstanbul: Tercüman.

Müller, G. A. (2010a) *On Dokuzuncu Asır Biterken İstanbul'un Saltanatlı Günleri* (H. B. Kara, Çev.). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Müller, G. A. (2010b). *İstanbul'dan Mektuplar* (A. Buğra, Çev.). İstanbul: Şehir Yayınları.

Özbalcı, M. (2011). Yarım Kalmış Bir Proje: '1001 Temel Eser' Dizisi. *Türk Yurdu*. 286, 126-138.

Said, E. W. (1979). *Orientalism. Western Conceptions of the Orient*. New York: Vintage Books.

Said, E. W. (1982). *Oryantalizm (Doğubilim). Sömürgeciliğin Keşif Kolu (*N. Uzel, Çev.). İstanbul: Pınar Yayınları.

Said, E. W. (1989). *Oryantalizm. Sömürgeciliğin Keşif Kolu* (S. Ayaz, Çev.). İstanbul: Pınar Yayınları.

Said, E. W. (2017). *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları* (B. Ülner, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Sayın, A. B. (2019). Çevirinin Yuvaya Dönüşü: Sömürgecilik Sonrası Çeviri Kuramında 'Metinsiz Geri Çeviriler'. Seda Taş (Ed.), *Çeviribilimde Araştırmalar* (ss. 235-250). İstanbul: Hiperlink Yayınları.

Sun, Y. (2014). Translation and Back Translation: Transcultural Reinvention in Some Chinese American Literary Works. *Asia Pacific Translation and Intercultural Studies*. 1(2), 107-121.

Tahir Gürçağlar, Ş. (2011). Paratexts. Yves Gambier ve Luc van Doorslaer (Ed.), Amsterdam *Handbook of Translation Studies* (ss. 113-116). Philadelphia: John Benjamins.

Tahir Gürçağlar, Ş. (2013). Agency in Allographic Prefaces to Translation Works: An Initial Exploration of the Turkish Context. Hanne Jansen ve Anna Wegener (Ed.), *Authorial and Editorial Voices in Translation* (ss. 89-108). Montreal: Editions quebecoises de l'oeuvre.

Tahir Gürçağlar, Ş. (2002). What Texts Don't Tell: The Use of Paratexts in Translation Research. Teo Hermans (Ed.), *Crosscultural Transgressions. Research Models in Translation Studies II: Historical and Ideoligical Issues* (ss.44-60). Manchester: St. Jerome.

Tu, Q. ve Li, C. (2017). A review on Textless Back Translation of China-Themed Works Written in English. *Studies in Literature and Language*. 14(1), 1-7.

Venuti, L. (1995). *The Translator's Invisibility. A History of Translation*. London and New York: Routledge.

Adres
Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kayalı Kampüsü-Kırklareli/TÜRKİYE
e-posta: editor@rumelide.com

Adress
Kırklareli University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and Literature, Kayalı Campus-Kırklareli/TURKEY
e-mail: editor@rumelide.com

Ek 1. "1001 Temel Eser Tercüman", 1978

Ek 2. Dergâh Yayınları, 2010

Ek 3. Şehir Yayınları, 2010

